

HOOFDSTUK XIV.

De verschillende verhoudingen tusschen staat en kerk in Spanje, Portugal, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Finland, België, Zwitserland en Jugoslavië.

Tot de landen van Europa, die een bepaalden staatsgodsdienst hebben en ééne bepaalde kerk als de officieele kerk erkennen, terwijl het beginsel van godsdienstvrijheid er onvolledig wordt toegepast, behooren Spanje en Portugal.

De grondwet van 1869 sanctionneerde, voor de eerste maal in *Spanje*, het beginsel van godsdienstvrijheid, hetwelk in die van 1876 bleef gehandhaafd. Echter bleef ook „de catholieke, apostolische, roomsche godsdienst” de godsdienst van den staat, terwijl de natie verplicht bleef den eeredienst en de dienaars daarvan te onderhouden. Bij de vrijheid voor ieder om den godsdienst te belijden en de godsdienstoefeningen te houden, die hij verkiest, „mits de achting, die men aan de christelijke moraal is verschuldigd, niet uit het oog wordt verloren”, is de beperking opgenomen, dat geen publieke ceremonies of publicaties mogen plaats hebben van eenigen anderen dan den roomschen godsdienst. Daarmede was den dissenters verboden, hetzij op den openbaren weg, hetzij aan den kerkmuur, hetzij op het kerkhof eenige mededeeling van godsdienstigen of kerkelijken aard te doen. Bovendien mocht geen kerk of kerkhof geopend worden, voordat de overheid hiervan in kennis gesteld en de naam van het hoofd der verzoekende vereeniging opgegeven was. Niet gemakkelijk wordt nog altijd de vergunning tot een en ander verleend, hoewel den dissenters minder zwaarigheden dan voorheen bij hunne gemeentelijke werkzaamheid in den weg gelegd worden.

Art. 8.

Freedom of conscience and the free profession and practice of religion are, subject to public order and morality, guaranteed to every citizen, and no law may be made either directly or indirectly to endow any religion, or prohibit or restrict the free exercise thereof or give any preference, or impose any disability on account of religious belief or religious status, or affect prejudicially the right of any child to attend a school receiving public money without attending the religious instruction at the school, or make any discrimination as respects State aid between schools under the management of different religious denominations, or divert from any religious denominations or any educational institution any of its property except for the purpose of roads, railways, lighting, water or drainage works or other works of public utility, and on payment of compensation.

Art. 9.

The right of free expression of opinion as well as the right to assemble peaceably and without arms, and to form associations or unions is guaranteed for purposes not opposed to public morality. Laws regulating the manner in which the right of forming associations and the right of free assembly may be exercised shall contain no political, religious or class distinction.

Evenals in Spanje was er in Portugal, vóór de revolutie van 5 October 1910, slechts ééne officieele kerk, namelijk de roomsche. Maar de grondwet van 21 Maart 1911 proclameerde voor de nieuwe portugeesche republiek de staatkundige en burgerlijke gelijkheid van alle eerediensten. Daarop volgde 20 April van datzelfde jaar eene wet tot scheiding van staat en kerk. In artikel 2 wordt gezegd dat de catholieke, apostolische en roomsche godsdienst ophoudt godsdienst van den staat te zijn. De openbare godsdienstoefening is niet alleen vrij, maar de gebouwen mogen ook alle het uiterlijk van eene kerk hebben. De republiek onderhoudt geen enkelen eeredienst; ook mag geen staatsorgaan direct of indirect meer kerkelijke belastingplichtigen executeeren. Wél echter worden corporaties en associaties, die belast zijn met den eeredienst, bezwaard met verplichtingen als deze: om aangifte te doen van al hare goederen en waarden, uitgaven en ontvangsten, statuten en wijziging in hare statuten en alle andere principieele zaken, die betrekking hebben op hare organisatie en werkzaamheid. De scheiding is dus niet alleen eenzijdig, maar op zeer korten termijn toegepast.

Wat de rijken Zweden, Noorwegen en Denemarken betreft, merken wij op, dat, naast volledige toepassing van het beginsel van godsdienstvrijheid, aldaar tot heden de evangelisch-luthersche kerk als staatskerk is gehandhaafd.

Hoewel in *Zweden* langen tijd de luthersche godsdienst, volgens de augsburgsche confessie, de eenige was, die in het rijk werd toegelaten, kregen de gereformeerden in 1741 en de joden in 1782 vrijheid van godsdienstoefening. Eerst in 1860 werd echter volle godsdienstvrijheid gewaarborgd en eerst tien jaren later verkregen alle niet-lutheranen alle politieke rechten. Maar niettegenstaande dit alles bleef de evangelisch-luthersche kerk de staatskerk. De koning was het eigenlijk hoofd der kerk; met den rijksdag gaf hij de kerkelijke wetten (*kyrkolag*). In sommige gevallen kon de vorst dit zelfstandig, zonder den rijksdag, doen, maar in den regel won hij ook dan den raad van den rijksdag in. Er bestond een afzonderlijk *Ecclesiastik* departement; de geestelijkheid vormde één der rijksstenden. Zelfs werden de wereldlijke en kerkelijke zaken der gemeenten door eenzelfde college *Sockenstämman* behandeld, waarvan de geestelijke (*kyrkoherden*) voorzitter was. Uit dit alles blijkt, hoezeer in Zweden kerk en staat ineengeweven waren en bleven.

Langzamerhand is hierin eenige verandering gekomen, al is in hoofdzaak de oude toestand blijven bestaan.

In 1862 is aan de vermenging van burgerlijke en kerkelijke gemeenten een einde gekomen. Door de wetten van 21 Maart werd een onderscheid gemaakt tusschen *kommunalstämma* op het land en *kyrkostämman*; voortaan behoorden tot de competentie van laatstgenoemde alleen de kerkelijke aangelegenheden, de volksschool inbegrepen. In het jaar, dat daarop volgde, namelijk in 1863,

kreeg de kerk voor het eerst een eigen instituut in de zoogenaamde kerkvergadering (kyrkomöte), hoewel aan haar in den aanvang alleen een adviseerende stem gegeven werd. Eerst drie jaren later, in 1866, verkreeg zij een beslissende stem als compensatie voor het verdwijnen uit den rijksdag van de geestelijkheid als één der rijksstenden. Als tegenwicht tegen de verzwakking van den kerkelijken invloed in het parlement zou voortaan de met stemrecht bedeelde kerkvergadering kunnen gelden.

Dit college bestaat uit 60 leden, waarvan de helft geestelijken en de andere helft vertegenwoordigers van leeken zijn, die daartoe echter ook geestelijken kunnen kiezen. Tot de eerste helft, die der geestelijken, behoort de aartsbisschop, die voorzitter is, en behooren verder twaalf bisschoppen, de pastor primarius uit Stockholm, vier leeraren in de theologie van de universiteit en twaalf pastors; de tweede helft, die der leeken, wordt gekozen in vijf en twintig kieskringen, waarvan er vijf twee leden en twintig elk één lid afvaardigen. De gekozenen ontvangen uit de staatskas vacatiegeld. De kerkvergadering komt om de vijf jaar bijeen en zoo dikwijls de koning zulks wenschelijk acht. Het hoofd van het departement van eeredienst heeft het recht de samenkomsten bij te wonen, doch geen stemrecht. Zoowel de koning als ieder lid der vergadering kan voorstellen ter tafel brengen; echter gaan die van den koning steeds voor. Voor elke nieuwe kerkelijke wet is thans de goedkeuring van de kerkvergadering noodig; dit is ook het geval, waar het wijziging of opheffing van bestaande privilegies der geestelijkheid geldt. Omgekeerd moet de koning elke kerkelijke wet goedkeuren, voordat zij in werking kan treden. Het staat hem vrij, daarover al of niet den rijksdag te raadplegen, maar wèl moet hij het hoogste gerechtshof hooren, voordat hij zijne beslissing neemt. Tot dit laatste is hij eveneens verplicht, voordat hij aan de kerkvergadering een initiatief-ontwerp voorlegt.

Men ziet dat, al is er eenige bevrijding voor de evangelisch-luthersche kerk van den staatsband gekomen, zij in hoofdzaak het karakter van staatskerk heeft behouden.

Ongeveer dezelfde verhouding tusschen staat en kerk als in Zweden vinden wij in *Noorwegen*. De koningswet van 14 November 1665 gebood dat de deensch-noorweegsche vorst de augsburgsche confessie beleed en verplichtte hem de bewoners van zijn land bij dat zuivere en onvervalschte geloof te bewaren. Eigenlijk kwam dit hierop neer, dat geen andere godsdienst in het rijk werd geduld. Maar langzamerhand werd men in dit opzicht milder gestemd en liet men godsdienstoefeningen van andere gezindheden toe. De tegenwoordige grondwet verbiedt deze dan ook niet meer. Maar de evangelisch-luthersche godsdienst bleef de godsdienst van staat en de evangelisch-luthersche kerk de staatskerk, met dezelfde geloofsbelijdenis als de kerk in Zweden, behalve dat daarbij ook de kleine catechismus van Luther is opgenomen.

Wat de organisatie der kerk aangaat, merken wij op dat het rijk in zes Stiften verdeeld is. Aan het hoofd der kerkelijke aangelegenheden in elk Stift staat een bisschop; de oeconomische belangen werden, evenals het schoolwezen, aan de leiding van een stiftsdirectie toevertrouwd. Elk Stift is in proosdijen verdeeld en deze weder in parochies, en deze laatsten gewoonlijk weder in kerspelen, elk met zijn bijzondere kerk. Op het platteland zijn gewoonlijk de parochies één met de burgerlijke gemeenten. De staatskerk heeft dan ook als geheel geen eigen vertegenwoordiging, zelfs niet met adviseerende stem. De hoogste macht over haar was verdeeld tusschen den koning en de Storthing, in dien zin dat eerstgenoemde de uitvoerende en laatstgenoemde de wetgevende macht had. In zooverre is echter de macht van de Storthing ingekrompen en die des konings uitgebreid, dat alleen deze laatste thans den kerkdienst en de kerkelijke vergaderingen regelt.

Voor zoover de grondwet het niet belette, konden alle kerkelijke aangelegenheden door wetten en vele daarvan niet zonder deze worden geregeld. Dit laatste gold van alle voorschriften, die de verplichtingen van de leden der kerk bepalen, hetzij in hunne verhouding tot den staat hetzij in die tot de kerk, b.v. de verplichting tot het leveren van bijdragen tot bestrijding van hare onkosten of de bezoldiging harer dienaars; of ook de verplichting kerkelijke ambten te bekleeden, de kinderen te laten doopen of te laten confirmeren. Ook konden geen kerkelijke straffen worden opgelegd, zonder dat de wet het recht daartoe had gegeven.

Ook in Noorwegen openbaarde zich in de kerk de neiging tot het verkrijgen van eenige vrijheid; men wenschte dáár van verschillende zijden een kerkvergadering als in Zweden. Een commissie door den koning benoemd, stelde een ontwerp samen, waarbij een kerkvergadering, in vereeniging met den koning, zonder medewerking van de Storthing, de wetgevende macht in kerkelijke aangelegenheden zou verkrijgen. Dit voorstel heeft echter de Storthing nooit bereikt. Maar wél verwierp zij in 1869 het voorstel van den koning om te bewilligen in de bijeenroeping van een voorbereidende kerkvergadering met adviseerende stem. In 1885 werd te Christiania, zonder medewerking van de staatsorganen, eene kerkelijke landdag gehouden, die een ontwerp aannam van een kerkelijke organisatie en de inrichting van eene synode met adviseerende stem. Doch de regeering wees dit ontwerp met beslistheid af. Hieruit blijkt dus dat de verhouding, die tusschen staat en kerk bestond en die den lutherschen godsdienst tot staatsgodsdienst en de luthersche kerk tot staatskerk maakte, onveranderd is blijven voortbestaan.

Alleen is den 15^{en} Mei 1919 de bepaling van de grondwet, dat slechts degenen, die tot de staatskerk behoorde, lid van den raad des konings zijn kon, geschrapt. Bovendien werd vastgesteld dat meer dan de helft van de leden van den staatsraad lid dier kerk moet zijn, waarbij de bepaling kwam, dat het lid van den staatsraad,

hetwelk niet tot die kerk behoort, geen deel neemt aan beraadslagingen over zaken, die deze kerk betreffen.

Ook in *Denemarken* werd eerst in de negentiende eeuw, en wèl in 1849, volledige godsdienstvrijheid en vrijheid van godsdienst-oefening verkregen. Paragraaf 76 van de toen vastgestelde grondwet luidde: „De burgers hebben het recht zich in gemeenschap te verbinden om God op die wijze te vereeren als met hunne overtuiging overeenkomt; alleen mag er niet geleerd of ondernomen worden, wat met de zedelijkheid of de openbare orde strijdt.” Paragraaf 77: „Niemand is verplicht persoonlijk tot het onderhoud van een anderen godsdienst dan den zijnen bij te dragen; echter zal ieder, die niet kan bewijzen, dat hij lid is van een hier te lande erkende geloofsgemeente, de belasting voor het schoolwezen moeten betalen, die de volkskerk wettelijk bevoegd is te heffen.” Paragraaf 79: „Niemand kan wegens zijn geloofsbelijdenis van het volle genot der burgerlijke en staatkundige rechten worden uitgesloten of zich aan de vervulling van eenigen algemeenen burgerlijken plicht onttrekken.” In 1866 is ook het verbod voor monniken en jezuïeten om zich in het land te vestigen, opgeheven.

Echter bleef het karakter van de evangelisch-luthersche kerk als volkskerk, hetwelk zij sinds 1536 had, bewaard. In de thans geldende grondwet van 5 Juni 1915, gewijzigd 10 September 1920, luidt artikel 3 „De evangelisch-luthersche kerk is de deensche volkskerk en wordt als zoodanig door den staat ondersteund”. Hare kerkelijke aangelegenheden worden door den koning, met medewerking der gewone regeeringsorganen, behandeld; zijn macht werd echter, ook op dit gebied, door de grondwet van 1849, die zoowel het ministerieele contraseign voor koninklijke besluiten als de medewerking van den rijksdag bij de wetgeving eischte, beperkt. Paragraaf 5 der grondwet eischt dat de koning tot deze kerk behoore. De staat ondersteunt haar zoowel financieel als moreel. Hij doet het eerste door haar de noodige stoffelijke middelen tot bereiking harer doeleinden te verschaffen, en het laatste door het doen geven van het luthersche godsdienstonderwijs op de volksschool, het in stand houden eener theologische faculteit aan de universiteit, tot opleiding van predikanten voor die kerk, en het onderhouden van staatsseminaries tot opleiding van leeraars bij het onderwijs. De volkskerk wordt door den staat ingericht en bestuurd.

Het koninkrijk is daartoe verdeeld in zeven Stiften of bisdommen, namelijk Seeland, waartoe ook de Faroër, Groenland en (vroeger) de Westindische eilanden ¹⁾ behooren, Laaland-Falster, Fühnen, en de

---

¹⁾ Deze Westindische eilanden, St. Thomas, St. Croix en St. Jan zijn bij de conventie van 4 Augustus 1916 tegen eene vergoeding van 25 millioen dollar aan de Vereenigde Staten van Noord-America overgedaan.

vier Jutlandsche Stiften Aalborg, Wiburg, Aarhus en Ribe. Aan het hoofd van elk Stift staat een bisschop. Zij worden elk verdeeld in proosdijen, die ieder weder uit pastoraten bestaan, en deze uit één, twee of een enkele maal uit meer kerspelen. De proost is steeds de prediker van het pastoraat. De proost, die bij den bisschop is aangesteld, is de proost van het Stift en neemt de werkzaamheden van den bisschop waar, als deze verhinderd is zulks te doen. Een van de officieele personen uit het Stift vormt met den bisschop de overheid van het Stift; deze houdt het toezicht over de oeconomische zaken van de kerk in het Stift.

De ambtenaren van de kerk worden in den regel door den koning benoemd. De kapelaans in bijzonderen dienst van de geestelijken kunnen door dezen wél worden aangenomen, doch immer moet die keuze door den koning worden bekrachtigd.

De gemeenteleden van een bepaald kerspel zijn evenzeer aan hun prediker gebonden als deze aan hen. Alleen heeft de wet van 4 April 1855 den gemeenteleden veroorloofd, na zich daartoe bij den proost van het Stift te hebben aangemeld, den band met hun kerspel te verbreken en zich aan te sluiten bij den prediker van een ander kerspel. Het koninklijk besluit van 2 October 1862 en de wet van 25 Maart 1872 gingen nog een stap verder en gaven dien gemeenteleden bovendien het recht om in hun eigen plaatselijke kerk de kerkelijke handelingen door den prediker, bij wien zij zich hadden aangesloten, te doen verrichten. Nog vrijer beweging werd door de wetten van 15 Mei 1868 en 7 Juni 1873 gegeven, waarbij het geoorloofd werd, onder zekere voorwaarden, in genoemd geval eigen gemeenten te vormen, aan wier hoofd een prediker komt te staan, die door de gemeente zelf gekozen, in de volkskerk geordend en wiens keuze door den koning bekrachtigd wordt. Zulke gemeenten zijn deelen van de volkskerk en evenals de andere gemeenten aan het toezicht van den proost en den bisschop onderworpen; de handelingen, door hare geestelijken verricht, hebben dezelfde geldigheid als die van de andere predikers. Anders staat het met de zoogenaamde vrije gemeenten, die zonder koninklijke erkenning tot stand zijn gekomen; aan de kerkelijke handelingen harer predikers is geen enkel burgerrechtelijk gevolg verbonden.

Om de kerk zelf toch eenig aandeel in haar bestuur te geven, riep het koninklijk besluit van 8 October 1883 als adviseerend college een zoogenaamden kerkeraad in het leven, die samengesteld is uit zeven bisschoppen uit het koninkrijk, één lid van de theologische en één lid van de juridische faculteit van de universiteit te Kopenhagen. Jaarlijks vergadert deze aldaar onder voorzitterschap van den bisschop van Seeland. Hij mag beraadslagen over algemeene vragen van het godsdienstig gemeentelieven en de kerkelijke toestanden en verhoudingen in de verschillende Stiften; aan het ministerie, dat kerkelijke- en onderwijszaken behandelt, voorstellen omtrent zoodanige administratieve en kerkelijke maat-

regelen doen als hij meent dat in het belang van het gemeentelven en van de kerk zijn, en op zijn beurt advies te geven omtrent kerkelijke vraagstukken, die het ministerie bij hem aanhangig maakt.

In 1903 is men nog verder gegaan en is het beslissingsrecht van den staat in kerkelijke aangelegenheden beperkt geworden; een gevolg daarvan was de oprichting van een „Menighedsraad” bij wet van 10 Mei 1912 en de instelling van bisschopsverkiezingen bij wet van 30 Juni 1922.

De bezoldiging van de geestelijkheid der volkskerk geschiedt op de volgende wijze: De bisschoppen ontvangen haar direct uit de staatskas. De overige geestelijken hebben *a.* het genot van de opbrengst der bij hun plaats behorende onroerende goederen; *b.* de tienden en dergelijke verplichte bijdragen; *c.* de kerkelijke belastingpenningen, die de gemeente ten bate van haar geestelijke moet offeren; *d.* de vrijwillige baten, die van wege de gemeente hem wegens bepaalde kerkelijke handelingen worden verschaft.

Met de verhouding van staat en kerk in de scandinavische rijken Zweden, Noorwegen en Denemarken heeft die in Finland zeer veel gemeen. Ook dáár is de evangelisch-luthersche kerk staatskerk, maar ook dáár wordt het beginsel van godsdienstvrijheid consequent toegepast.

Den 6^{en} December 1917 verklaarde *Finland* zich zelfstandig; deze nieuwe soevereine staat werd den 4^{en} Januari 1918 door Rusland erkend; andere staten volgden welhaast dit voorbeeld. Den 21^{en} Juni 1919 nam de volksvertegenwoordiging een nieuwe constitutie aan, die den 17^{en} Juli door den regent bekrachtigd werd ¹⁾. Daarin wordt gezegd dat ieder burger bevoegd is zijn godsdienst openlijk of privaat te belijden, in zooverre de wet of de goede zeden niet worden aangetast; ook staat het hem vrij uit het kerkgenootschap, waartoe hij behoort, uit te treden en bij een ander zich aan te sluiten. Geen kerkgenootschap kan dus in die mate zijn leden binden, dat zij daarmede niet zouden mogen breken en degeen, die uittreedt, is niet verplicht zich bij een ander kerkgenootschap te voegen. Aanvankelijk werd bij dit laatste het voorbehoud gevoegd: „Naarmate van hetgeen bijzonder is voorgeschreven”, doch deze restrictie verviel later. De rechten en plichten der staatsburgers zijn onafhankelijk van den godsdienst, dien zij belijden.

De positie van de evangelisch-luthersche kerk bleef in den nieu-

¹⁾ § 5. Alle finsche staatsburgers zijn gelijk voor de wet.

§ 83. De organisatie en het bestuur van de evangelisch-luthersche kerk wordt door de kerkelijke wet geregeld.

Van de overige, reeds bestaande kerkgenootschappen geldt wat afzonderlijk is voorgeschreven of voorgeschreven zal worden.

Nieuwe kerkgenootschappen kunnen overeenkomstig de wet worden opgericht.

wen toestand onveranderd. Gelijk voorheen regelt de kerkelijke staatswet haar inrichting en bestuur. Deze afkomstig van 6 December 1869 bepaalt niet alleen de verhouding van de kerk tot den staat en de organisatie van de kerkelijke lichamen, maar ook de grondtrekken van de kerkelijke geloofsbelijdenis en de regeling van de godsdienstoefening. Ook vormt de geestelijkheid een deel der volksvertegenwoordiging. Haar worden bij de grondwet de privileges gewaarborgd, die zij eenmaal bezat. De theologische faculteit der universiteit leidt alleen luthersche geestelijken op. De staat zorgt alleen voor luthersch godsdienstonderwijs op de volksschool.

Wat de organisatie der kerk betreft, merken wij op dat het land in drie bisdommen is verdeeld. De bisschoppen, waarvan die te Abo den titel van aartsbisschop heeft, staan in hun bisdom aan het hoofd van het kerkelijk bestuur. Als zoodanig houden zij toezicht op de andere geestelijken en gaan daartoe uit op visitatie. In het domkapittel presideeren zij ; hun medeleden daarin zijn de domproost van de hoofdplaats van het Stift, twee geestelijken uit het bisdom en een juridische hooge ambtenaar, die tevens als secretaris fungeert. De benoeming van den bisschop geschiedt door de regeering uit een drietal, dat door de gezamenlijke geestelijken in het bisdom is opgemaakt. Voor hunne bezoldiging zorgt de staat. Het onderhoud der overige geestelijken (leeraars of herders, kapelaans en adjuncten) betalen de gemeenten zelf, die de bevoegdheid bezitten hare aangelegenheden door eigen organen te doen behandelen. Enkele besluiten moeten aan de regeering ter bekrachtiging worden voorgelegd, b.v. die over vervreemding of bezwaring van gemeentegrond of die over het aangaan van leeningen, voor meer dan tien jaren.

Om de tien jaren en verder zoo dikwijls het noodig is, wordt de synode saamgeroepen, waarvoor de regeering dag en plaats bepaalt en waarop zij vertegenwoordigd is. Zij moet de besluiten der synode bekrachtigen, zoo deze kracht van wet zullen hebben. De positie van de grieksch-orthodoxe kerk is opnieuw geregeld bij de wet van 26 November 1908.

In *België* treffen wij heden ten dage een geheel anderen toestand aan. Daar genieten godsdiensten en kerken volledige vrijheid, doch teert de roomsch-catholieke kerk zoo goed als geheel op den staat.

In het oude recht was dáár de eenig erkende kerk de roomsch-catholieke ; in het openbaar werd geen eeredienst dan de hare geduld. Alleen de roomschen hadden burgerlijke en staatkundige rechten. De staat bezat, door middel van overeenkomsten tusschen den vorst en den paus, slechts enkele waarborgen tegen misbruik van macht van de zijde der geestelijkheid.

Het behoeft dan ook niet te verwonderen dat België in opstand kwam tegen het streven van keizer Jozef II om de kerk aan den

staat te onderwerpen en tolerantie-bepalingen ten gunste van niet-roomschen te geven. Aangevuurd door de geestelijkheid, maakte men zich los van Oostenrijk en vormde men in 1790 een onafhankelijken staat, het vereenigd België genoemd, onder het bestuur van een Congrès. Dit duurde echter slechts enkele maanden, omdat Josef's opvolger, Leopold II, gebruik makende van de verdeeldheid der Congrès-leden, zonder veel tegenstand te ondervinden, het land binnentrok, amnestie afkondigde en de vroegere staatsregeling herstelde. In 1794 deelde België het lot van zoo menigen staat van Europa, die zich aan Napoleon's machtigen wil moest onderwerpen en werd het bij Frankrijk ingelijfd. Toen in 1814 het fransche juk gebroken werd, hoopte de geestelijkheid, met de zelfstandigheid van het rijk, de oude privileges terug te krijgen. Doch het congres van Weenen proclameerde de vrijheid en gelijkheid van de verschillende godsdiensten als voorwaarde voor de vestiging van het nieuwe koninkrijk der Nederlanden.

In dien geest werd dan ook door de grondwetscommissie het hoofdstuk van den godsdienst ontworpen. De volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen wordt aan elk gewaarborgd (art. 190). Aan alle godsdienstige gezindheden in het Koninkrijk bestaande, wordt gelijke bescherming verleend (art. 191). De belijders der onderscheiden Godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en politieke voorregten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen (art. 192). Geene openbare oefening van Godsdienst kan worden belemmerd, dan ingevalle dezelve de openbare orde of veiligheid zoude kunnen storen (art. 193). De traktementen, pensioenen en andere inkomsten, van welken aard ook, thans door de onderscheiden godsdienstige gezindheden of derzelve leeraars genoten wordende, blijven aan dezelve gezindheden verzekerd (art. 194¹). Aan de leeraars, welke tot nog toe uit 's lands kas geen, of een niet toereikend traktement genieten, kan een traktement toegelegd, of het bestaande vermeerderd worden (art. 194²). De Koning zorgt dat de toegestane penningen, die voor den openbaren Godsdienst uit 's lands kas worden betaald, tot geene andere einden besteed worden dan waartoe dezelve bestemd zijn (art. 195). De Koning zorgt dat geen Godsdienst gestoord worde in de vrijheid van uitoefening die de grondwet waarborgt (art. 196¹). Hij zorgt tevens dat alle godsdienstige gezindheden zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den staat (art. 196²).

Reeds was in de vergaderingen der commissie gebleken, hoezeer de clericale Belgen prijs stelden op het behoud der suprematie van de roomsche kerk in het zuiden. Zelfs hadden de Mérode en Dubois, bij de goedkeuring van het geheel, ten aanzien van het hoofdstuk van den godsdienst het voorbehoud gemaakt „sauf tout article au chapitre de la religion qui serait trouvé par les juges compétents en cette manière contraire aux principes religieux qu'ils professent”.

En de bedoelde bevoegde personen bleken ter dege bezwaren te hebben van overwegend principieelen aard. Het beginsel der gelijkheid van alle eerediensten werd in strijd geacht met de leer der kerk en werd alleen reeds als voldoende reden beschouwd om de wet te verwerpen. Dit geschiedde dan ook door de groote meerderheid der notabelen, die op 18 Augustus 1815 over het ontwerp hun stem uitbrachten. Door een eigenaardige wijze van telling werd echter, in verband met de eenparige aanneming door de noordelijke Staten-Generaal, het ontwerp als aangenomen beschouwd en door den koning bekrachtigd. De regeering was hierbij sterk gesteund door de gezanten der mogendheden, die zich bij het londensche protocol van 21 Juni 1814 verbonden hadden aan „tous les cultes” in het vereenigde België en Nederland toe te kennen „une protection et une faveur égales”.

Zoo hevig bleef echter het verzet der hooge geestelijkheid in het zuiden tegen de afgekondigde grondwet, dat het „jugement doctrinal” der bisschoppen in September 1815, in naam der kerk, de nieuwe constitutie veroordeelde en hun, die tot publieke betrekkingen in het koninkrijk waren benoemd, verbood de voorgeschreven eeden af te leggen, als zijnde „un grand crime”. Veel baatte dit echter niet. Velen namen hunne benoemingen aan; later beklagde men zich zelfs in het zuiden dat te weinig plaatsen aan Belgen werden gegeven en werd dit één der grieven, die de omwenteling van 1830 hebben veroorzaakt. De verhoudingen werden echter, uit godsdienstig oogpunt zeer verscherpt, toen bij koninklijk besluit van 14 Juni 1825 het gouvernement de aanstaande geestelijken verplichtte om, voordat zij naar het seminarie gingen, het zoogenaamde „Collège philosophique”, af te loopen, een staatsinstelling, welker leeraren door den koning werden benoemd. De paus verbood zelfs dezen jongen menschen bij brève van 22 Januari 1826 het bezoek aan genoemd college. Tevergeefs hoopte de koning op tegemoetkoming door middel van het concordaat van 18 Juni 1827; tevergeefs was de verzachtende bepaling in het koninklijk besluit van 20 Juni 1829, waarbij de studiegang in het Collège philosophique voor de aanstaande seminaristen facultatief werd gesteld. Telkens rezen er bij de roomschen nieuwe bezwaren. Vooral wenschte men van die zijde uitbreiding van de voorrechten der geestelijkheid. En steun vond zij bij de liberale partij, waar het de gelijkstelling tusschen de noordelijke en zuidelijke gewesten gold. De regeering gaf intusschen aan de ontevredenheid ruimschoots voet door hare strenge ontwerpen ter beteugeling van de vrijheid van drukpers. Straks slaat de Juli-revolutie van Frankrijk naar België over, en het einde is, dat de onnatuurlijke band, die twee landen, zoozeer verschillende in godsdienst, staatkundige neigingen, grondslagen van welvaart en gedeeltelijk ook van taal, te onzaliger ure had verbonden, in 1830 wordt verbroken.

Het voorloopig Bewind neemt den 4^{en} October het besluit tot

het vestigen van een état indépendant, bereidt een nieuwe constitutie voor en roept een „congrès national” bijeen om haar te onderzoeken en te bekrachtigen. Den 7^{en} Februari 1831 wordt de nieuwe constitutie eenstemmig aangenomen en krijgt België, wat men niet zou hebben verwacht, een grondwet, met algeheele vrijheid van godsdienst.

Reeds den 16^{en} October daaraan voorafgaande had een besluit der voorloopige regeering elke wet ter zijde gesteld, die de vrijheid van godsdienstoefening belemmerde. Op die lijn was de grondwetscommissie voortgegaan, hoewel zij nog aan den wetgever het recht toegekend wilde zien om de openbare godsdienstoefening te verhinderen „par mesure d'ordre”. Doch hevig was de hooge geestelijkheid daartegen in verzet gekomen. De aartsbisschop had zich tot tolk van hare bezwaren gemaakt in het adres, dat hij aan het congres national toezond. Hij vroeg daarin voor de roomschen de vrijheid, die alle burgers verkregen; betoogde dat de openbare godsdienstoefening niet kon worden belet, behoudens ter onderdrukking van ongeregelden, die inbreuk op die vrijheid beoogden; verzekerde dat de kerk onafhankelijk, en het onderwijs vrij was, en eindelijk dat den eeredienst een plaats toekwam op het budget van den staat. De aartsbisschop had de voldoening, dat deze wenschen alle werden ingewilligd. Het congres national breidde ze evenwel uit tot al de verschillende eerediensten in België, onder de leuze: De vrijheid in alles en voor allen. Het stelsel der Belgische grondwet, door het congres national aangenomen, komt dus hierop neder, dat er is geen scheiding van kerk en staat, noch onderwerping van den een aan den ander, maar een stelsel van wederzijdsche onafhankelijkheid, waarbij de staat aan de erkende kerkgenootschappen niet alleen de vrijheid, maar ook steun en bescherming verzekert ¹⁾.

¹⁾ Art. 14. La liberté des cultes, celle de leur exercice public, ainsi que la liberté de manifester ses opinions en toute matière sont garanties, sauf la répression des délits commis à l'usage de ces libertés.

Art. 15. Nul ne peut être contraint de concourir d'une manière quelconque aux actes et aux cérémonies d'un culte, ni d'en observer les jours de repos.

Art. 16a. l'État n'a le droit d'intervenir ni dans la nomination ni dans l'installation des ministres d'un culte quelconque, ni de défendre à ceux-ci de correspondre avec leurs supérieurs, et de publier leurs actes, sauf, en ce dernier cas, la responsabilité ordinaire en matière de presse et de publication.

Art. 117. Les traitements et pensions des ministres des cultes sont à la charge de l'État, les sommes nécessaires pour y faire face sont annuellement portées au budget 9.

Deze artikelen zijn bij de wijziging van de grondwet van 7 september 1893 en van 7 Februari, 24 Augustus en 15 October 1921, onveranderd gebleven. Alleen wordt het slot van art. 14 thans niet meer gelezen: „commis à l'usage de ces libertés”, maar „commis à l'occasion de l'usage de ces libertés”. Maar dit veranderde aan de zaak zelf niets.

Het voordeel, voor de roomsche kerk vooral, van deze bepaling bleek het duidelijkst hieruit, dat de geestelijkheid, geheel onafhankelijk van den staat, tevens door dezen geheel bezoldigd werd. Zij deelde dit voorrecht wèl met andere kerken, maar deze laatste betekenden betrekkelijk zoo weinig, dat men te dezen opzichte veilig kon offeren aan de liberale denkbeelden van vrijheid van gedachten en gelijkheid der burgers. Tegenover eenige millioenen francs voor de roomsche geestelijkheid staan een ruim honderd duizend francs voor protestantsche en joodsche godsdienstleeraars. Behalve de traktementen waarborgt de staat ook de pensioenen. Jaarlijks trekt hij een bedrag uit voor vergoedingen van speciale onkosten aan geestelijken en voor onderhoud of reparatie van kerkgebouwen. Zelfs is hij verplicht nieuwe kerken te bouwen of bestaande te vergrooten, wanneer toeneming der bevolking dit eischt. Op de gemeenten is de last gelegd, mogelijke deficitten der kerkfabrieken te dekken en de kosten voor huisvesting der geestelijken te betalen. Het schoolwezen is zoo goed als geheel in kerkelijke handen en wordt in hoofdzaak ook door de gemeenten betaald.

Op grond van den grooten steun, dien de staat volgens de grondwet verplicht is aan de kerk te geven, die zelt geheel onafhankelijk is, heeft men het belgische stelsel meermalen aangeduid met de woorden : „Een vrije kerk in een onvrijen staat”.

In *Zwitserland* beperkt zich de „Bundesverfassung” er toe, de geloofs- en gewetensvrijheid voor het geheele zwitsers gebied vast te leggen. Ook heeft zij het huwelijksrecht, het schoolwezen en alles wat op de kerkhoven betrekking heeft, gebracht onder het civiele recht. De overheid behield zich het recht voor, hare goedkeuring al of niet te verleenen aan het vestigen van nieuwe bisdommen, terwijl de „Bundesverfassung” aan de jezùieten-orden alle werkzaamheid in het bondsgebied verbood. Doch overigens konden de verschillende kantons alles verder zelfstandig regelen. Terwijl enkele kantons nog het oude staatskerkrecht toepasten, hetzij ten gunste van de gereformeerde, hetzij ten gunste van de roomsch-catholieke kerk, met bezoldiging van de geestelijkheid door den staat, hebben in de latere jaren de twee kantons *Genève* en *Bazel* de scheiding tusschen staat en kerk op eigenaardige wijze doorgevoerd.

Dit geschiedde in *Genève* den 1^{en} Januari 1909. De wet van dien datum maakte een einde aan de bezoldiging der geestelijkheid en de ondersteuning van den eeredienst van staats- en gemeentewege. Het kerkelijk vermogen zou in handen blijven van de vrije kerken, die zich nu organiseerden, onder voorbehoud dat de gebouwen hunne godsdienstige bestemming bewaarden, evenals de evangelische faculteit der universiteit te Genève. De zich organiserende kerken verkrijgen rechtspersoonlijkheid door eenvoudige inschrijving in het zoogenaamde handelsregister. Wat het inzamelen van gelden of het beheer daarvan betreft, bestaat er geenerlei toezicht van de overheid. Het godsdienstonderwijs in de scholen is facul-

tatief en wordt op kosten van de kerk zelf en door haar leeraars gegeven.

Tegenover Genève, dat de kerken alle tot vrije kerken maakte zonder eenige verdere bemoeienis van den staat, is *Bazel* halverwege blijven staan. Dit kanton bepaalde dat de gereformeerde en de oud-catholieke kerk publiekrechtelijke lichamen zijn, die hunne zaken zelf kunnen regelen, maar, uitgezonderd wanneer het zuiver kerkelijke doeleinden geldt, voor hunne inrichting en hun algemeene verordeningen de bekrachtiging van de overheid behoeven. Die bekrachtiging wordt verleend, wanneer de kerkelijke organisatie rust op democratischen grondslag en in 't bijzonder de verkiezing van de wetgevende organen, de besturen der gemeenten en de geestelijken door de stemgerechtigde leden geschiedt; wanneer verder iedere bewoner van het kanton, die niet nadrukkelijk is uitgetreden, als lid erkend en voor de behoeften van de minderheid een behoorlijke speelruimte gelaten wordt, en eindelijk wanneer de bepalingen van de constitutie van den Bond en het Kanton, evenals de ter uitvoering daarvan gegeven wetten, in acht genomen zijn.

De gereformeerde en oud-catholieke kerk besturen hun kerkegoed zelfstandig onder oppertoezicht van de overheid, en kunnen belasting heffen van hare leden. Echter moeten de verordeningen, die daarop betrekking hebben, aan de overheid ter bekrachtiging worden voorgelegd.

Alle andere kerken vallen onder het gewone privaatrecht.

Van overheidswege worden voor geen enkelen eeredienst gelden beschikbaar gesteld, uitgezonderd alleen voor die van geestelijken in openbare hospitalen, asyls en dergelijke publieke inrichtingen.

Ter volledigheid voegen wij hieraan toe, dat artikel 7 van de *Oostenrijksche Bundesverfassung* van 1 October 1920 luidt: Alle Bonds-burgers zijn voor de wet gelijk. Voorrechten van geboorte, geslacht, stand, classe en geloofsbelijdenis zijn uitgesloten.

De artikelen van de grondwet van het koninkrijk Jugoslavië, van Serviërs, Kroaten en Slowenen, van 28 Juni 1921, die betrekking hebben op de verhouding van den staat tot godsdienst en kerk, zijn de volgende:

De grondwet van het koninkrijk *Jugoslavië*, van Serviërs, Kroaten en Slowenen van 28 Juni 1921.

Art. 12. De godsdienst- en gewetensvrijheid is gewaarborgd. De erkende confessies staan voor de wet gelijk en kunnen hun geloof in het openbaar belijden.

Het genot der burgerlijke en politieke rechten is onafhankelijk van de geloofsbelijdenis. Niemand kan zich met beroep op de voorschriften van zijn geloof aan zijne burgerlijke en militaire plichten en verantwoordelijkheden onttrekken.

De confessies, die, in welk deel van het koninkrijk ook, de wettelijke erkenning reeds hebben verkregen, worden (voor den staat in zijn geheel) erkend. Andere confessies kunnen slechts door de wet

erkend worden. De erkende confessies regelen zelfstandig hare inwendige confessioneele aangelegenheden en besturen hare stichtingen en fondsen binnen de grenzen van de wet.

Niemand is verplicht, zijne godsdienstige overtuiging openlijk te belijden. Niemand is verplicht bij godsdienstige handelingen, feestelijkheden, ceremonies en oefeningen mede te werken, behalve op feestdagen en feestelijkheden van wege den staat, in zooverre de wet dit voorschrijft bij personen, die aan de vaderlijke macht of die van den voogd of aan het militair gezag zijn onderworpen.

De erkende confessies kunnen de verbinding met hare godsdienstige opper-hoofden ook buiten de grenzen van den staat onderhouden, in zooverre dit de geestelijke voorschriften der verschillende confessies eischen. De aard en de wijze, waarop deze verbindingen onderhouden worden, worden door de wet geregeld.

In zooverre op het budget van den staat voorzien is in uitgaven voor confessioneele doeleinden, moeten deze onder de verschillende erkende confessies, in verhouding tot het aantal der geloovigen en naar de gebleken wezenlijke behoeften, worden verdeeld.

De vertegenwoordigers der confessies mogen bij godsdienstige handelingen of door opschriften van een confessioneel karakter of bij de verrichting van hun dienstwerk hun geestelijke macht niet tot partijdoeleinden gebruiken.

Wij zullen zien, dat America zich op diezelfde lijn van vrijheid beweegt, waar het de verhouding van staat en kerk betreft, al trekt ook dit land die lijn niet geheel consequent door.

HOOFDSTUK XV.

De dusgenaamde scheiding van kerk en staat in America.

Onder de talloze godsdienstige gemeenschappen in Noord-America behooren de baptisten en methodisten tot de omvangrijkste. Zij overtreffen alle andere — de roomsch-catholieken uitgezonderd — verreweg in getalsterkte en hadden een machtig aandeel in het verkrijgen van de godsdienstvrijheid en de losmaking der kerkelijke banden van den staat. Van deze beide groepen zijn de baptisten de sterkste. Een eenheid vormen zij echter allerminst. In de zeventiende eeuw had er onder I. C. Beissel (1690—1768) reeds eene afscheiding plaats van hen, die den zevenden dag der week als den waren sabbath beschouwden en daarnaar *Seventh-Day-Baptists* genoemd werden. Een andere groep, de *German Baptist Brethren* of *German Brethren*, vond in Swartsenau in Duitschland haar oorsprong, door toedoen van Andrew Mack, en staat in America bekend onder den naam van „*Dunkers*” of „*Dunkards*” of „*Tunkers*”, ontleend aan het duitsche woord „*tunken*”, doopen. Zij dateert van 1708 en kenmerkt zich door het nachtelijk gebruik van het avondmaal naar luthersche liturgie, en door het verwerpen van